

Exposició «Les marques de propietat als llibres»

Introducció

La tradició de comptar amb una marca personal que permetés identificar els llibres tenia una llarga trajectòria als mons medieval i modern, amb una notable diversitat de tipus de marques. A la fi del segle XIX, coincidint amb l'aparició d'algunes noves tècniques de gravar, les etiquetes impreses amb una identificació del propietari van tenir un període d'auge que va originar un autèntic moviment exlibrista. S'encarregaven aquestes marques a dibuixants i gravadors de renom i se'n va fomentar el col·leccionisme. Els exlibris, fins i tot, es van convertir en un símbol més del prestigi de la col·lecció (Reed 2017).

L'estudi de les procedències està oferint resultats d'interès en l'anàlisi de la formació i disgregació de les col·leccions, integrant nous enfocaments en l'estudi dels orígens de les biblioteques i dels mitjans que en van permetre la reunió, com també de les raons de la seva dissolució (Rebmeister-Klein 2010). No és un assumpte nou, però s'ha renovat i integrat amb els interessos de catalogadors (Curwen i Jonsson 2007), els problemes i consultes dels investigadors sobre l'origen dels fons (Martín Abad 2007), el desenvolupament de projectes sobre disseminació de textos fent servir eines pròpies de les humanitats digitals (Clemens 2007) i els estudis de fons antics que fan les mateixes biblioteques patrimonials (Rodrigues i Vian 2020).

Bibliografia

- CLEMENS, Raymond; GRAHAM, Timothy (2007). "Assessing manuscript origin and provenance". En: *Introduction to manuscript studies*. Ithaca: Cornell University Press, p. 117-128.
- CURWEN, Tony; JONSSON, Gunilla (2007). "Provenance and the itinerary of the book: recording provenance data in on-line catalogues". En: *Imprints and owners: recording the cultural geography of Europe*, edited by David J. Shaw. London: Consortium of European Research Libraries, p. 31-47.

- MARTÍN ABAD, Julián (2007). "Del ejemplar, o de ciertas historias (casi) siempre pasadas por alto". En: *El enredijo de mil y un diablos: de manuscritos, incunables y raros, y de fondos y fantasmas bibliográficos*. Madrid: Ollero y Ramos, p. 377-396.
- PEARSON, David (2019). *Provenance research in book history: a handbook*. Oxford: Bodleian Library.
- REBMEISTER-KLEIN, Karine (2010). "Les marques de possession: une approche de l'histoire des bibliothèques". En: *Le berceau du livre imprimé: autour des incunables: actes des "Rencontres Marie Pellechet", 22-24 septembre 1997 et des Journées d'étude des 29 et 30 septembre 2005*. Pierre Aquilon & Thierry Claerr (eds.). Turnhout: Brepols, p. 231-243.
- REED, Marcia. "Provenance of rare books". En: *Encyclopedia of library and information sciences*. Ed. by John D. McDonald and Michael Levine-Clark. 4th edition. Boca Raton, FL: CRC Press, 2017, p. 3766-3773. <https://doi-org.sire.ub.edu/10.1081/E-ELIS4>
- RODRIGUES, Marcia Carvalho; VIAN, Alissa Esperon; TEIXEIRA, Heytor Diniz (2020). "Marcas de procedência: contribuições para o estudo do livro raro". *Encontros Bibli: revista eletrônica de biblioteconomia e ciência da informação*, 25, p. 1-20. <https://periodicos.ufsc.br/index.php/eb/article/view/1518-2924.2019.e65498>

Textos de les vitrines

Vitrina 3

La forma potser més habitual i senzilla d'indicar la possessió d'un llibre ha estat escriure-hi a mà (en algun lloc visible, com la portada o un full preliminar) alguna fórmula que ho digui: "és de..." "ex libris..." [dels llibres de], "ad usum..." [per a l'ús de...] o, simplement, la signatura o el nom de la persona propietària. S'anomena **exlibris manuscrit**.

En ocasions, quan el llibre ha passat de mà en mà, trobem més d'un exlibris manuscrit: sovint, l'únic llegible és l'últim i els anteriors s'han cancel·lat (ratllant-los o cobrint-los amb tinta).

Algun cop estan datats amb l'any d'adquisició i, més rarament, donen alguna altra informació, com el preu pagat pel llibre o que hagi estat donat per alguna altra persona.

.....

Els **exlibris de dones** són menys habituals que els d'homes, per les dificultats més grans que tenien per accedir a l'educació. Habitualment, són llibres de dones d'una certa posició, però també poden trobar-se en casos de menestres i treballadores. El cas 1 d'aquesta vitrina mostra una dona que està aprenent a escriure i aprofita els fulls de guarda en blanc per practicar la cal·ligrafia, abans d'escriure-hi el breu text, una variant d'una fórmula molt habitual, fins ben entrat el segle XX, per part d'escolars i estudiants (*Si este libro de perdiere, como suele suceder, pido a aquel que lo encontrare que lo sepa devolver*).

Vitrina 4

L'**exlibris manuscrit** també s'ha fet servir, especialment fins al segle XVIII, per indicar la possessió d'una institució, en general, dient "És de la biblioteca de..." o una fórmula equivalent o, directament, dient la institució posseïdora. L'exlibris manuscrit de biblioteques institucionals es va anar substituint per l'ús de segells de tinta o, a partir del XVIII i, sobretot, el XIX, etiquetes o exlibris impresos.

Vitrina 5

Els **segells humits**, que deixen una marca de tinta sobre el paper, són una manera més ràpida i còmoda de marcar grans quantitats de llibres. En trobem des del segle XVIII, però es fan més usuals durant el XIX i el XX, especialment en biblioteques institucionals.

Vitrina 6

L'**ex dono** (literalment: *del donatiu de...*) és una menció de la persona o entitat que ha donat el llibre a la biblioteca, per recordar-ne la generositat. Indica, doncs, qui en tenia la propietat abans del moment que es fa la marca, però no qui el té llavors, excepte els casos que s'hi indica el donant i a qui el dona. Poden ésser manuscrits o impresos o gravats.

Les **dedicatòries**, sempre manuscrites, les escriu qui regala el llibre a una altra persona. Si hi escriu el nom d'aquesta persona, podem saber de qui ha estat propietat, a més de saber que abans ha estat de qui el dedica (com a mínim, ha passat per les seves mans).

Vitrina 7

Hi ha mètodes per marcar que no fan servir la tinta. Els **segells secs**, normalment presents a partir del XIX, però no gaire habituals, deixen la marca en relleu, llegible i sense tacar el paper. Algunes biblioteques han fet servir durant el segle XX, per als seus documents moderns, **marques perforades**, efectives però un pèl agressives.

Altres elements no són estrictament marques de propietat, però es poden fer servir per conèixer la trajectòria del llibre. Les edicions, normalment limitades, on cada exemplar està **destinat a una persona** ja coneguda quan es publica (són edicions fetes per a un grup de persones que la financen, ja per subscripció o perquè ho acorden així), solen portar el nom d'aquesta persona, la primera posseïdora del llibre, inscrit d'alguna manera.

De manera similar, els llibres que institucions d'ensenyament donaven com a **premis de final del curs** a qui excel·lia en els estudis (un costum molt habitual als segles XIX i XX), solien portar un text, manuscrit o en una etiqueta impresa, que explicava les circumstàncies del premi i a qui es destina, que en serà la següent persona propietària.

Vitrina 8

El **supralibros** (*sobre el llibre*) és una marca feta sobre el pla de la coberta del llibre (de vegades al llom), de manera que es veu a primera vista amb el llibre tancat. Solen fer-se daurades o gofrades en enquadernacions de pell, pasta o tela.

Al llom, com que hi ha poca superfície, la marca de propietat més habitual han estat les **inicials** o el **monograma** de la persona propietària, també daurades o gofrades, però que, si no se sap a quin nom pertanyen, en dificulten la identificació. Algunes biblioteques tenien teixells que les identificaven: en tenim un cas a la vitrina 1.

La presència de **signatures topogràfiques** al llom (o en altres parts del llibre), molt habituals en volums relligats en pergami entre els segles XVI i XIX, permet, si se'n coneix l'estil i manera de fer-les, d'identificar la biblioteca d'on provenen: són una "marca de propietat indirecta".

Vitrina 9

Les **etiquetes impreses** solen tenir el nom de la persona o la institució i apareixen enganxades, habitualment, a la guarda del llibre. Poden tenir una certa decoració, però mínima: orles, filets... i, de vegades, també s'hi anota la signatura topogràfica on s'ha de col·locar el llibre. En trobem, sobretot als segles XVIII i XIX, encara que n'hi ha d'anteriors.

L'**exlibris imprès** vindria a ésser una etiqueta on hi ha més elements decoratius i iconogràfics. Indica la propietat no només amb el nom, sinó amb elements com escuts heràldics o dibuixos simbòlics referits a la persona o entitat: al nom, les aficions, la professió, etc. N'hi ha des del segle XV, però és al final del segle XIX i al XX quan tenen un ús més estès, esdevenint un objecte de col·lecció on dibuixants, gravadors i tipògrafs fan autèntiques creacions artístiques.